

Novruzlu, Aziz (2017). "Kimmer Kültürüne Bir Bakış". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 32, s. 205-224.

DOI: 10.21550/sosbilder.298337

## KİMMER KÜLTÜRÜNE BİR BAKIŞ

Aziz NOVRUZLU\*

**Gönderim Tarihi:** Mayıs 2016

**Kabul Tarihi:** Kasım 2016

### ÖZET

*Güneydoğu Avrupa'da ilk göçebe arkeolojik kültürünün yaratıcıları olan Kimmerler ve onların yarattıkları arkeolojik kültür uzun süre tartışma konusu olmuş ve bu günümüze kadar devam etmiştir. Ural'dan Doğu Avrupa'ya dek ve Karadeniz etrafından Anadolu'ya ve Azerbaycan üzerinden Yakınoğu'ya yayılmış (Resim 2a) göçebe kültürün Kimmerler tarafından yaratıldığını savunanlar ve onlara karşı çıkararak bu kültürün Kuzey Kafkas yerel halklarına ait olduğunu esaslandırmaya çalışanlar da vardır. Bu tartışmalara açıklık getirilmesi Kimmer probleminin çözülmesine ve en önemlisi Kafkas, Karadeniz, Anadolu, Yakın Doğu etki ve ilişkilerinin aydınlatılmasına yardımcı olabilir.*

**Anahtar Sözcükler:** *Kimmer, Çernogor grubu, Novoçerkask grubu, Karadeniz etrafı, göçebe*

### An Overview of Cimmerian Culture

#### ABSTRACT

*Cimmerians who are the creators of the first nomadic archaeology culture in southeast Europe and their culture that they created has been the subject of debate for a long time and it continues until this day. There are people who argue that nomadic archaeology culture, which spreads from the Urals into the Eastern Europe, from the Black Sea into Anatolia and through Azerbaijan to the Near East, (picture 2a) created by Cimmerians. There are also people who opposed to them argue that these*

\* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, azizarheoloq@mail.ru

*Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*  
*Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*  
Cilt: 18 Sayı: 32 / Volume: 18 Issue: 32

*cultures are belong to the local people of north Causasus. Bringing light to these discussions can help to solve the problems about Cimmerician and most importantly can help to elucidate the influences and relationships at Caucasus, Black Sea, Anatolian and Near East.*

**Keywords:** *Cimmerians, Çernogor group, Novoçerkask group, around the Black Sea, nomadic*

## **Giriş**

Bu makale, Türkiye’de çok az bilinen Kimmer kültürü, bu kültürün özelliklerini, yayılma coğrafyası, kökenleri, hareket yolları ve mezar buluntularını aydınlatmak amacı ile kaleme alınmıştır. Kimmer kültürünü, diğerlerinden ayırt etmek için Kimmer mezarları, onların defin adetleri, mezar buluntularının arkeolojik açıdan farklı kültürlerle karşılaştırılması bu problemlerin çözülmesine yardımcı olabilir. Kimmerler erken göçebe kültürünün yaratıcılarındandır. Onların ekonomisi göçebe hayvancılığa dayalı idi. Kimmerler’de atçılık ve bununla ilgili eşyaların üretimi de önemli yer tutardı. Kimmer arkeolojik kültürünün diğer bölge buluntuları ile karşılaştırılması, bu kültürün yayılma alanlarının haritalaştırılmasına, etki ve ilişkilerin aydınlatılmasına, Kimmer kültürünün yeri ve rolünün tespit edilmesine yardımcı olabilir.

Kimmer kültürünün yayıldığı coğrafi alan Avrasya bölgesinde, Ananın Dünyası, yahut Ananın Arkeoloji Kültürü adı altında tanımlanır. Bu kültürün en parlak örneğine “Kimmer Arkeoloji Kültürü” denir (Çijevskiy 2008: 383). Kimmerler, Doğu Avrupa’dan, Aşağı Tuna Nehirleri, Dinyeper Nehri, Kuzey Kafkas, Karadeniz’in kuzey çevresi ve Kırım, Volga-Kama coğrafyasına dek yayılmış ve kendi adları ile bu bölgelerde yaşayarak maddi izlerini Kafkaslarda, Karadeniz kıyılarında, Anadolu’da, İonyada (Resim 1), Yakın Doğu’da bırakmış savaşçı halklardandır. M.Ö. 1. binyılda Doğu Avrupa steplerinin önemli halklarından Kimmerler, tek bir klandan değil, farklı göçebe gruplardan

oluşuyordu. Bu grupların en önemlileri Çernogor ve Novoçerkas Kültürleri olarak adlandırılmaktadır (Makortık 2014: 455). Kimmer devletinin başkenti Azov Denizi kıyısında yer alan Priazov idi.

Kimmer kültürü 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren arkeologların dikkatini çekmiştir. Arkeolog V.A. Qorodçov 1920'li yıllarda Güneydoğu Avrupa'da Kimmer kültürüne ait kalıntıları ve buluntuları tespit etmiştir. Bu buluntular define ve tesadüfi olaylar neticesinde bulunmuş bronz savaş baltaları, oraklar, gemler, yaprakvari hançerler, ayaklı kazanlar, oyma geometrik bezekli seramikler, beyaz macun ile içi doldurulmuş oyma bezekli seramiklerden ibarettir (Makortık 2008: 11). Qorodçov, Kuzey Karadeniz etrafında Kimmer varlığını bulmaya çalışmıştır. Onun Kimmer buluntuları olarak tanıttığı arkeolojik malzemelerin Son Tunç Çağı'na, Srubnoy kültürünün son 2. evresine ait olduğu sonradan tespit edilmiştir (Qorodçov 1928: 16).

Ö. A. Krivçova-Grakova, Kimmer kültürünün "Srubnoy kültür"ünün gelişimi sonucunda oluştuğunu ileri sürmüştür. Onun bu fikirlerine diğer arkeologlar da katılmışlardır. Bu dönemde Srubnoy kültürünün sabatinov evresinin Kuzey Karadeniz etrafına yayıldığı görülmektedir. Sonraları Belozer evresinde bu kültürün bazı özellikleri, Kırım'ın Kızıl-Koba kültür alanında ve Kuzeybatı Kafkasya'da görülmektedir. Ancak, Kızıl-Koba kültürü, Kafkasların batı kıyılarının dolmen kültürüne dek uzanmaktadır ve genetik bakımdan Kırım bozkırları Katakomba kültürü ile ilgili değildir (Krivçova-Grakova 1948: 164). Yeterli delil olmamasına karşın birçok araştırmacı Kırım Dağları'nın koruduğu bu kültürü Kimmerler ile özdeşleştirmişlerdir.

M.İ. Artamanov ise İskit öncesi Kafkas ve Koban etrafında mevcut olan Kimmer kültürünü Katakomba kültürünün son evresine tarihlendirmektedir (Artamanov 1950: 47). Araştırmacı T.B. Popova da M.İ. Artamanov'un fikrini paylaşmaktadır (Popova 1953: 24).

Arkeolog E.S. Şarafutdinova özel olarak Koban kültürünü tespit etmeye çalışmıştır. Bu kültürün en önemli göstergesi Aşağı Tuna Irmağı

etrafında yer alan birkaç yerleşimdir. 1951-1955 yıllarında yürütülmüş olan arkeolojik kazılar sırasında bu kültüre ait Babino, Zmeevka, Berislav yerleşmeleri bulunmuştur. Dnestr etrafında, Tudorov Köyü yakınlarında belirlenmiş olan yerleşim dikkat çekicidir. E.S. Şarafutdinova bu kültürü Sabatinov Kültürü olarak adlandırmıştır. Özel Koban Kültürü kronolojisini E.S. Şarafutdinova M.Ö. 10.-8. yüzyıllar arasına tarihlemektedir. O, bu kültür için karakteristik olan bazı unsurların aynı döneme ait Kuzey Kafkas kültürleri ile benzer olduğunu yazmıştır (Şarafutdinova 1986: 16).

İ.N. Şarafutdinova'ya göre Son Tunç Çağı'nda Kuzeybatı Karadeniz çevresi, Aşağı Dunay Irmağı'ndan Dnepredek ve bu bölgelere bitişik Azov çevresi ve Kırım steplerinde, Sabatin grubu olarak isimlendirilen kültürü yaratmış olan halklar yaşamışlardır. Batıda onlara Noa kültürünün yaratıcıları komşuluk etmişlerdir. Sonraki dönemlerde bu bölgelerde Frig Galştat abideleri görülmektedir. Kuzeyde çöllerle orman-çöllerin kesiştiği noktada Sabatin halkları Geckomarov boylarının sınırları ile sonra Belograd aşiretleri, doğuda Srubnoy kültür boylarının sınırları ile kesişmektedir (Şarafutdinova 1968: 16).

Kimmer kültürünün araştırılmasında Dinyeper Irmağı etrafında Tudorov Köyü yakınlarında bulunan kent kalığı dikkat çekicidir. 1980'li yıllarında Odessa yakınlarında Hacibey ve Dinyeper limanlarında, aynı zamanda Dinyeper Tuna ırmakları arasında Sabatinov yerleşmeleri (Çereviçni, Kolesnoy, Tuzla, Kırmızı Köşe, Zarec vd.) bulunmuştur. Kuzeybatı Karadeniz etrafındaki müzelerde tunç eşyalar, dökme için kalıplar korunmaktadır. A.İ. Melyukova, Yeni Aleksandrovka ve Aşağı Dinyeper Bölgelerinden bulunan dökme definesi, atölye kalıntıları ve diğer buluntuların Kuzeybatı Karadeniz etrafındaki kültürlerin Sabatin kültürü ile ilgili olduğunu tespit etmiştir (Melyukova 1961: 113-150).

Kimmerler M.Ö. 1. binyılın ilk yüzyıllarında Kuzey Kafkasların yakınlarında yaşamaya başlamışlar, Azov-Hazar denizleri arasından Aşağı Tuna Irmağı etrafına yayılmışlardır. İki yüzyıl içerisinde bu kültür sadece Koban kültürüne karşı değil, Azov ve Karadeniz etrafında yaşayan göçebe kültürlerine de karşı çıkmıştır.

E. İ. Krupnov'a göre Güney Avrupa bölgeleri daha erken M.Ö. 2-1. binyıllarda Kimmerler tarafından meskunlaştırılmıştır (Krupnov 1960: 110). Ünlü arkeolog A.A. İessen Kuzeybatı Kafkaslarda yürüttüğü arkeolojik kazıların sonuçlarına dayanarak Bronz Çağı'nda bu bölgelerde göçebe bir kültürün var olduğu fikrini ileri sürmüştür (İessen 1953: 136-137).

Araştırmacı L.A. Yelniçski merkezi Kafkas Koban kültürünün Kimmerlere ait olduğunu yazmıştır (Yelniçski 1949: 25). E. Krupnov ise tam tersine Kuban kültürünün Kuzey Kafkas yerel kültürüne ait olduğunu ifade etmiştir (Krupnov 1960: 378-345). P.N. Şulç ise Kimmer kültürünün dağlık Kırım'da Kızıl-Kobin kültür dönemi ile uyumlu olduğu fikrini ileri sürmüştür (Şulç 1957: 65). Macar arkeolog J. Harmatta'ya göre, Avrupa, Kafkas, dağlık Kırım, Kuzey Karadeniz çevresi ve Macaristan kültürlerinin benzerliği ve aynı olması Kimmer baskıları nedeniyle ortaya çıkmıştır (Harmatta 1948: 79-132).

Kimmer arkeolojisinin araştırılmasında E.İ. Krupnov'un eşsiz hizmetleri olmuştur. O Kamennomost mezarlığında Koban ve Kimmer kültürlerinin kesiştiğini ayrıca kaydetmiştir (Krupnov 1950: 273). A.A. İessen Güneydoğu Avrupa'nın atıcılıkla ilgili malzeme ve eşyalarını araştırarak onların göçebelere ait olduğunu yazmıştır (İessen 1953: 110). V. P. Şilov ve N.Ö. Lovpaçe ise Kimmer kültürünün Meot kültürü ile ilişkili olduğunu düşünmektedirler. Kimmer arkeolojisi ile ilgili araştırmalar yapmış arkeologlardan A.M. Leskov bu abidelerin tarihlendirilmesinde A.İ. Terenojkin gibi erken dönemini Çornogor, son dönemini ise Novoçerkask'a ait olduğunu desteklemektedir (Terenojkin 1976: 24).

V. Antonoviç Kimmerlerin Frig kökenli olduklarını yazar (Antoniç 1928: 108-125). K.F. Lemann-Haupt, Kimmer ve Frigleri İranlaşmış Frigler olarak tanımlamaktadır. M.İ. Rostovçev Kimmerleri ve Frigleri akraba halklar olarak düşünmektedir (Rostovçev 1922: 39). Kimmerlerin İran kökenli olduğu yönünde düşünceler de vardır. Bu fikrin temelsiz olduğu aşikardır. T. Sulumirskiy, Kimmerleri yerel halk olarak varsayarak Neolitik Çağ'dan itibaren onların burada yaşadıklarını, Bronz Çağının III. döneminin sonu, IV. döneminin öncelerinde ise Friglerle savaşlar sırasında karşılaşmış olduklarını söylemektedir (Sulumirskiy 1931: 158). M.Ö. 650'de Kimmer arazileri İskitler tarafından iskan edilmiştir. Sulumirskiy, Srubnoy kültürünün yaratıcılarının Povolje ve Tuna çöllerinde yaşamış olduklarını düşünmektedir. Kimmerlerin İskitler ve Sarmatlar gibi Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarından geçerek Kuzey Kafkas ve Kuzey Karadeniz'e yayıldıklarını düşünüyoruz (Resim 2).

Karadeniz'in kuzey kıyıları ve Kuzey Kafkasların Demir Çağı Kimmer Dönemi olarak tanınır. Bu dönem Kimmer arkeoloji kültürünü arkologlar muhtelif isimlerle adlandırsalar da Kimmer kültürü, Volga-Kama, Aşağı Tuna Nehirleri, Dinyeper, Kuzey Kafkas, Karadeniz'in kuzey çevresi ve Kırım coğrafyasını kapsamıştır. E.İ. Krupnov'a göre, M.Ö. 2.-1. binyıl Son Tunç, Erken Demir döneminden güneydoğu steplerinin birkaç bölgesi, önce kuzeydoğu Karadeniz çevresi (Azov çevresi ve yükseklikler) Kimmerler tarafından meskunlaştırılmıştır (Krupnov 1960: 177-178).

Srubnoy kültürünün Kuzey Karadeniz etrafında yayılmasından önce bu kültür Tuna ve Kuzey Tuna nehirleri arasından Tuna Irmağı'nın aşağı taraflarına ve Dinyeper Irmağı'na dek yayılmıştır. M.Ö. 8. yüzyılın ortalarında bu kültür Dinyeper Irmağı etrafında görülmeye başlanmıştır. Dnestryanı Belgorod yakınlarında Seymen tipli mızrak ucunun bulunması bu fikri desteklemektedir. Aynı zamanda Srubnoy kültür Kuzey Kafkaslara da yayılmıştır.

Srubnoy kültür boyları Doğu Avrupa'da M.Ö. 2. binyılda yayılmıştır. İlk kez İ.R. Selimhanov ve M.İ. Kaşkay Kuzey Kafkas tuncunun içeriğinde nikel katkılarının olduğunu tespit etmişlerdir (Selimhanov-Kaşkay 1973: 43-46). Bununla birlikte Kafkas kökenli arsenik içeren tuncun yerine Ural kökenli kalay içeren tunç yayılmaya başlar. Bu gibi delillere dayanarak Seymen kültürünün Minusinsk bölgesinde gelişmiş Karasuk kültürünün (halkının) göçleri sonucunda oluştuğunu düşünmektedirler.

Srubnoy kültür yaratıcılarının Doğu Avrupa'ya yayılması M.Ö. 2. binyıllara tarihlenir. İçeriğinde kalay olan Ural kökenli dökme tunç Orta Volga ve Kama bölgelerinde Seymen kültürüyle beraber yayılır (Selimhanov-Munçayev-Артаманов 1974: 6). Kalaylı bronz ham olarak birlikte bulunur ve Batı Sibirya tuncu ile benzerdir. Ural etrafında Seymen kültürünün yayılması Sibirya'dan gelen herhangi bir grup halkın göçü ile ilgilidir. Bu olayın hızlanması Minusinsk topraklarında Orta Asya ve Sibirya kökenli Karasuk kültürünün ortaya çıkması ile ilgili olabilir. Bu kültür için karakteristik olan buluntular, ama tamamen farklı bir kültürün içerisinde Moğolistan ve Kuzey Çin'de, İn krallığının başkenti olan Ananda bilinmektedir. Bu kültür buluntuları M.Ö. 9.-8. yüzyıllara tarihlendirilir. Minusinsk bölgesinde oluşmuş Karasuk kültürünün de bu döneme yakın olduğu bilinmektedir.

A.P. Okladnikov'a göre, M.Ö. 2. binyılda Güney Sibirya'da Karasuk kültürü (M.Ö. 1700-M.Ö. 1200) oluşur. Bu kültür asıl adını Hakasiya'da Karasuk Irmağı'ndan almaktadır. Arkeolojik kültüre ait mezarlar yeterince araştırılmıştır. Bu abidelerden en meşhurları Karasuk Irmağı, Uybatı, Orak köyleri etrafında bulunmaktadır.

Arkeolojik kazılarda tespit edildiğine göre, M.Ö. 1. binyıllarda birbirleri ile sıkı iletişimde olan göçer halklar ortaya çıkmıştır. Göçer halkların en önemli temsilcilerinden biri de Doğu Avrupa çölllerinin en eski sakinlerinden olan Kimmerler idi. Arkeolog S.V. Makortık'ın

fikirince onların en meşhur gruplarını Çornogor ve Novoçerkask kolları teşkil etmiştir (Makortık 2008: 455).

Arkeologların vardıkları kanaate göre makalenin başında adları verilen coğrafyada birkaç kültür meydana gelmiştir. Onların içerisinde ise "Surubnoy" kültürü daha geniş bölgelere yayılmıştır. A.İ. Terenojkin'in fikirince, Çornogor evresi Tunç Çağı'nın geçiş dönemine aittir. Novoçerkas evresi ise gelişmiş İskit Dönemi'ne dek olan evreyi kapsamaktadır (Terenojkin 1976: c.6). Yazarın bu kitabında hedeflediği başlıca amaç Rusya'nın Güney Avrupa bölgelerinde en son İskit öncesi kültürlerle İskit kültürü arasındaki benzerliğin olduğunu ve bu benzerliğin tipolojik delillere dayalı olmadığını açıklamak olmuştur (Terenojkin 1976: 6).

Surubnoy kültürünün 1. evresi için karakteristik olan seymen tipli ok uçlarını arkeolog O.A. Grakova M.Ö. 15.-13. yüzyıllara tarihlemektedir. Surubnoy kültürünün ikinci evresini ise yazar M.Ö. 12.-8. yüzyıllara tarihler. O.A. Grakova'a göre, Surubnoy kültürünün yerini İskit kültürünün alması ise M.Ö. 8.-7. yüzyıllarda olmuştur.

Kimmer mezarları kronolojik olarak iki tipe ayrılmaktadır. Çornogorov ve Novoçerkask. A. Trenojkin, erken Çornogor kültürü eski Protomeot kültürü-Adıgede Nikolayev mezarlığının kronolojisi ile uyumluluk göstermektedir. Novoçerkask kültürü ise Koban Ust-Labinsk yakınlarındaki mezarlıklar, Prikubanda Protomeot kültürünün 2. Evresi ile benzerdir (Trenojkin 1976: 92). Kimmer mezarlarının çoğu kurgan tipi mezarlardır (Resim 4). Kurganlarda bulunmuş mezarlar defin adetleri, mezarların plan ve kuruluşları, ölçülerine göre birbirinden farklıdır. Çornogor mezarları orta büyüklükte olup oval planlıdır. Bu tip mezarların uzunlukları 145-175 cm, genişliği 0,85-1,1 metre, derinlikleri 2 metredirler. Arkeolojik kazılar sırasında büyük çaplı mezarlar da bulunmuştur. Suvorov Köyü yakınlarında 7 sayılı kurgandan bulunmuş olan büyük boyutlu, oval planlı mezarın uzunluğu 5 m, genişliği 3 m, derinliği 4 metredir.



Kimmer Kurgan mezarlarının ikinci grubu dikdörtgen planlıdır. Bu tip mezarlar kendi büyük ölçüleri ile diğer gruptan farklıdır. Zaporozje'de Balki köyü yakınlarında bulunmuş olan mezar bu tip mezarların en iyi örneğidir (Resim 5). Dikdörtgen mezarların derinliği 2 m, uzunluğu 3,4 m, genişliği 3 metredir. Bu tip mezarlar ağaçtan dikdörtgen planda kurulmuş ve mezarın batı taraftan iç kısmı kesilmiş kütüklerle çevrelenmiştir.

2 sayılı mezarda 50 yaşlarında bir erkek iskeleti bulunmuştur. İskelet sağ omzu üzerinde defin edilmiştir. Bacakları ve ayakları bedenine doğru çekilmiştir. İskeletin kafası batı istikametindedir. İskeletin yanında birkaç adet hançer bulunmuştur. Hançerlerin uzunluğu 42 cm, keser kısmının uzunluğu 27 cm, genişliği 2,4 santimetredir. Hançerlerin yanında altından dökülmüş kalın kemer tokası da bulunmuştur. Kemer tokası iki yuvarlak kabarık hatla çevrelenmiş ve tokenin merkezinde dört yapraklı gül betimlenmiştir. Yuvarlak planlı tokenin çapı 3,7 santimetredir (Terenojkin 1976: 30-31).

5 sayılı mezarın çukuru dikdörtgen planlıdır. Mezar güneydoğu istikametinde, 7 m uzunluğunda, 5 m genişliğindedir. Mezar çukurunun derinliği kurganın yüzeyinden 2 metredir. Mezar çukurunun etrafına dikdörtgen planda bir sıra ağaç kütüğü dizilmiştir (Resim 3). Kütüklerin uzunluğu 3,4 m, genişliği 3 metredir. Ağaçların çapı 0,25 metredir. Mezarı çevreleyen kütüklerin batı duvarına bitişik ve onunla kesişen kısa kütükler dizilmiştir. Kütüklerin üzeri kamışlarla örtülmüş ve kille sıvanmıştır. Yüzeyi kırmızı boyalıdır. İskeletin istikameti batıdan doğuya doğrudur. Mezarda hayvan kemikleri ve bir ata ait kafatası bulunmuştur (Terenojkin 1976: 30-31).

Göçebe hayatında savaşlar önemli rol oynamaktaydı. Hayvancılıkla uğraşan göçerler zaten savaş durumunda yaşamak zorundaydılar. Yeni otlaklar bulmak ve ele geçirmek için her an savaşa hazır olan göçerler atçılık ve silaha bağlı üretimi hep geliştirmeye çalışırlardı. Diğer taraftan göçer ekonomisi hayvancılığa dayalı idi.

Hayvancılığın gelişimi ve gerilemesi ise tabii ki iniş çıkışlı idi. Hayvanların çok çabuk telef olması göçer hayatını kötü etkilerdi. Böyle hallerde göçerler hayvanları diğer halklardan ele geçirmeye çalışırlardı. Yeni otlak ihtiyacı da eklenince belli başlı savaş nedenleri ortaya çıkmış olmaktadır. Savaş ganimetleri göçebe ekonomisinde önemli yer tutardı. İşgalcilik ve siyasi anlaşmalar göçebe halkların büyük devletler yaratmasını sağlardı. Lakin bu devletler kısa süreli olurdu. Bu tip devletlerin en önemli yıkılma sebebi iç siyasetteki entrika ve çekişmelerdir (Artamanov 1976: 12).

Araştırmacılar Kimmerleri, Doğu ve Batı Kimmerler olarak ikiye ayırmaktadırlar. Batı Kimmerler ya da Frig Kimmerleri'nin Küçük Asya ve Ön Asya üzerine farklı istikametlerden baskı yaparak bir süre işgalcilik yaptıkları ve büyük ganimetler kazandıkları tespit edilmiştir. İskitler tarafında Kimmerlerin Batı ve Doğu bölgelerinden kovulması Kimmer savaş yürüyüşlerini daha da hızlandırdı.

Kimmerlerin kökenleri hakkında da farklı fikirler öne sürülmektedir. Küçük Asya'da üç Kimmer adı bilinmektedir. Bunlar Teuşpa, Lygdamis (Tugdamme) ve Sandakşatru'dur (Artamanov 1976: 16). Bu adların aynı dile ait olmadığını düşünürüz.

## **Sonuç**

Yürütülmüş olan arkeolojik kazıların sonuçlarına göre, Kimmerlerin yarattığı arkeolojik kültür Srubnoy kültürüdür. Sibirya'da bu kültürün akrabası Karasuk kültürüdür. Kimmerlerin İran dilinde konuştuğu hakkında fikirler ileri sürülmüştür. Lakin bu fikirler henüz kanıtlanamamıştır.

Poltav anıt yerleri ve mezarlarının araştırılması Orta Tunç Çağı'nda Aşağı Volga'da Kimmer etno-kültürünün meydana geliş sürecini takip etmeye imkân verir. M.Ö. 2. binyılın ortalarında Srubnoy kültürü - Kimmerler Aşağı Volga bölgelerine kadar yayılır (Ark SSSR: c. 211). Rusya'nın Avrupa bölgelerinde M.Ö. 7. yüzyıllara dek İskitler

yaşamamışlardır. Bu döneme dek bu bölgelerde İskitlerden önce Kimmerler yaşamışlardır. S.V. Makortık'a göre Güneydoğu Avrupa'da Kimmer kültürü 3 gelişme evresi geçirmiştir. Birinci evre M.Ö. 9. yüzyılı, ikinci evre M.Ö. 9. yüzyılın ortaları ve M.Ö. 8. yüzyılın birinci yarısını, üçüncü evre ise 8. yüzyılın ortalarından M.Ö. 7. yüzyıla dek olan devri kapsamaktadır (Makortık 2008: 9).

Srubnoy kültürü önceleri Tuna-Manıç bozkırlarına yayılmıştır. Bu kültür güneye doğru yayıldıkça Azov-Hazar denizleri arasında olan Katakomba etno-kültürünü sıkıştırmıştır. Tuna Irmağı'nın aşağı taraflarında Livençovka yaşam yerinde ciddi mukavemet izleri görülmektedir. Srubnoy kültürünün görünmesine bakmayarak Katakomba kültürü için karakteristik olan çok şeritli seramiğin üretimi uzun süre devam etmiştir. Katakomba etno-kültürünün surlarla korunan yaşam yerleri, farklı taşlardan inşa edilmiş büyük odalı evleri, çakmaktaşı ok uçları ile saldıran Srubnoy kültür halklarının – Kimmerlerin baskılarına bir süre direniş gösterdi ve sonunda yıkıldı. Srubnoy kültürü saldırılarının tesiri ile Azov-Hazar denizleri arasında yaşayan Katakomba etno-kültürü Kuzey Kafkaslara geri çekildi. Katakomba etno-kültürü Koban'ın güneyinde yer aldı. Lakin onların ardından bu bölgelerde de Srubnoy etno-kültürü yayılmaya başladı (Artamanov 1974: 15).

Kimmer Dönemi Doğu Avrupa'nın sosyal ve ekonomik açıdan en çok geliştiği çağlardır. Bu dönem göçebe kültürünün yayılımı, yeni göçebe ekonomisinin ve savaş atıcılığının, silah ve cephanelik üretiminin gelişmesi ile değerlendirilir.

Nesterov mezarlığında bulunmuş kadın kafasının restavasyonu mongoloid ırkının yaranışından haber verir (Resim 6).

Kimmer mezarları kronolojik olarak iki tipe ve etaba ayrılmaktadır: Çornogor ve Novoçerkask. Birinci etaba ait Çornogor Kültürü M.Ö. 9.-8. yüzyıl öncesine tarihlendirilmektedir. İkinci etaba

ait olan Novoçerkask Kültürü ise M.Ö. 9.-8. yüzyıl sonrasında görülmektedir. Bu etap Kırım Yarım Grubu ile aynı döneme aittir.

### **Kaynaklar**

Артаманов, М.И. (1950). *К вопросу о происхождению скифов*. ВДИ, № 2, С. 47.

Артаманов, М.Н. (1974). *Киммерийцы и Скифы*. Л. Наука.

Бидзиля, В.Н. Яковенко Э. В. (1974). *Киммерийские погребения Высокой могилы*. СА 1974 №1.

Бокий Н.М. Горбул G.P. Отрошенко V.V. (1991). *Киммерийские захоронения на Кировоградщине*. СА 1991 № 1 .

Бокий Н.М. (1985). *Могилы Киммерийского всадника у села Чечелевка Кировоградской области*. СА 1985 №4.

Болтрик Ю. Махортых С. (2003). *Киммерийские захоронения из западного Приазовья* . РА 2003 № 2 (111-127).

Городцов В. А. (1928). *К вопросу о киммерийской культуре*. — Труды секции археологии РАНИОН, вып. 2. М., 1928, с. 16. [147]

Горошко Т.Ю. Отрошенко В.В. (1986). *Погребения Киммерийцев в Катакомб и Подбойных сооружениях*. СА 1986 N- 1 . с .168-183

Дьяконов И.М. (1994). *Киммерийцы и скифы на Древнем Востоке*. РА 1994 № 1

Ельницкий Л.А. (1949). *Киммерийцы и киммерийская культура*. ВДИ,1949, № 3,с.25.

Иванчик А.И. (1996). *Киммерийцы*. Москва. 1996.

Кашкай М.И. Селимханов И.Р. (1973). *Из истории древней металлургии Кафказа*. Баку.1973.

Кореняко В. А. (1982). *Погребения предскифского времени на Восточном Маныче* - КСИА, 1982 вып. 170.

Кривцова Гракова О.А. (1948). *Алексеевское поселение и могильники*. «Труды ГИМ», 17. 1948. с. 164.

Кривцова Гракова О.А. (1949). *Поселение бронзового века на Белозерском лимане*. КСИИМК, 26, 1949.

Корпусова В.Н. Белезор В.П. (1980). *Могила киммерийского воина у Джанкая в Крыму*. СА 1980 № 3.

Крупнов Е.И. (1960). *Древняя история Северного Кавказа*. Москва.

Крупнов Е.И. (1960). *Киммерийцы на Северном Кавказе*. МИА. 68. Москва.

Лавров Л.И. (1965). *О пути вторжения киммерийцев в Переднюю Азию*. СА 1965 №3

Махортых С.В. (2008). *Киммерийцы на Северного Причерноморья*. Киев.

Махортых С.В. (2008). *Культура и история Киммерийцев Северного Причерноморья*. Киев. Махортых С.В. Киммерийцы и население Волга- Камья в раннем железном веке. Ананьинский мир и ранние кочевники Евразии.

Мелюкова А.И. (1958). *Работы в Поднепровье в 1958 г.* КСИА АН СССР. 1961. с. 113-150.

Merpert N. Y. (1962). *Srubnaya kultura Çuvaşii*. МІА-111. 1962. С. 16.

Harmatta J. (1948). "La probleme cimmericien". *Archeological Ertesito*, ser. III, vol. VIII-IX. Budapeşt, 1948. s. 79-132.

Попова Т.Б. (1953). *Племена катакомбной культуры*. М.

Смирнова Г.П. (1985). *Основы хронологии Предскифских памятников юго-запада СССР*. СА 1985 № 4 (33 - 53).

- Тереножкин А.П. (1976). *Киммерийцы*. Киев.Наук. думка.
- Треножкин О. И. (1978). *Киммерийски стели*. Археология 1978. №27 4. 16.
- Черняков Н.Т.(1977). *Киммерийские курганы близ устья Дуная. В кн. Скифы и сарматы*. Киев. Наук. Думка.
- Шарафутдинова И. Н. (1968). *К вопросу о сабатиновской культуре*. — СА, 1968, № 3, с.
- Шульц П.Н. (1957). *Исследования Неаполя Скифского*. Сб. «История и археология Крыма». Киев, 1957. С. 65.

### **Resim Listesi**

- Resim 1. Glazomen İon Lahitinden Kimmer Betimlemesi. M.Ö. 6. yüzyıl (Крупнов Е.И. 1960: 57)
- Resim 2. Arkeoloji kültürlerin yayılımı
- Resim 2 a. Kimmer ve iskit yürüşleri (Meyson Rixord 2004:27)
- Resim 3. Kimmer mezarı (Makortık 2008: 532 Resim 147.1)
- Resim 4. Çeçelievka 8. Kurgan (Бокий Н.М. Горбул G.P. Отрошенко V.V. 1991)
- Resim 5. Balki Köyü yakınlarındaki Bisokaya Mezarlığı'ndan 5 numaralı mezarın planı (Terenojkin 1976: 4)
- Resim 6. Nesterov mezarlığında bulunmuş kadın kafasının restavasyonu (Крупнов Е.И.1960: 73)

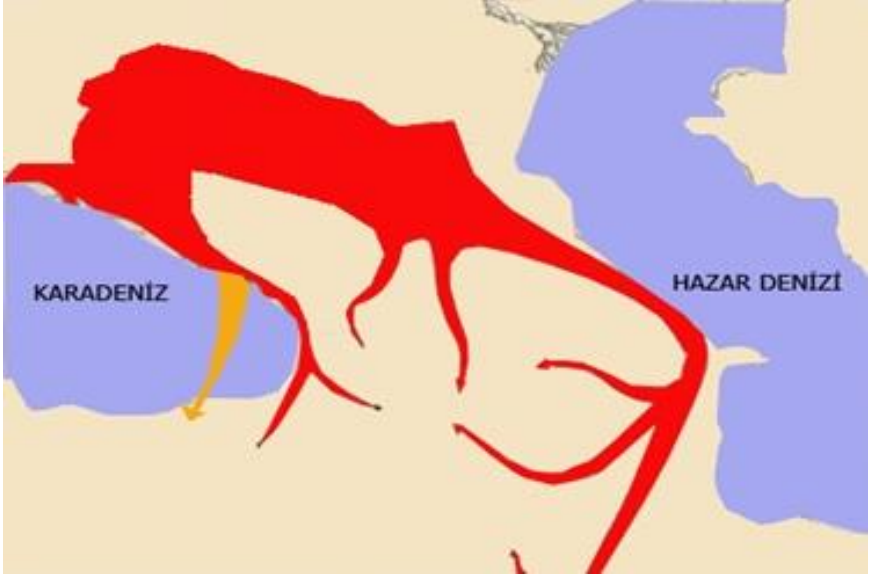


Resim 1. Klazomenai (Glazomen) Lahdinde Kimmer Betimlemesi. M.Ö. 6. yüzyıl

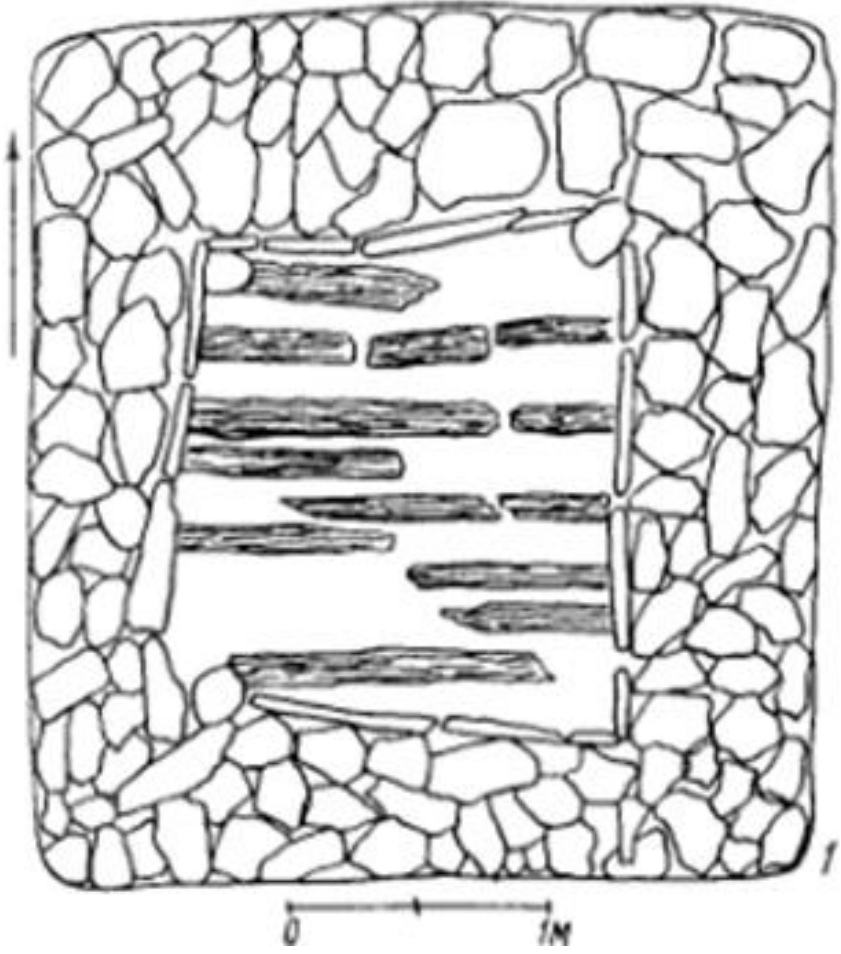


Resim 2. Arkeoloji kültürlerin yayılımı

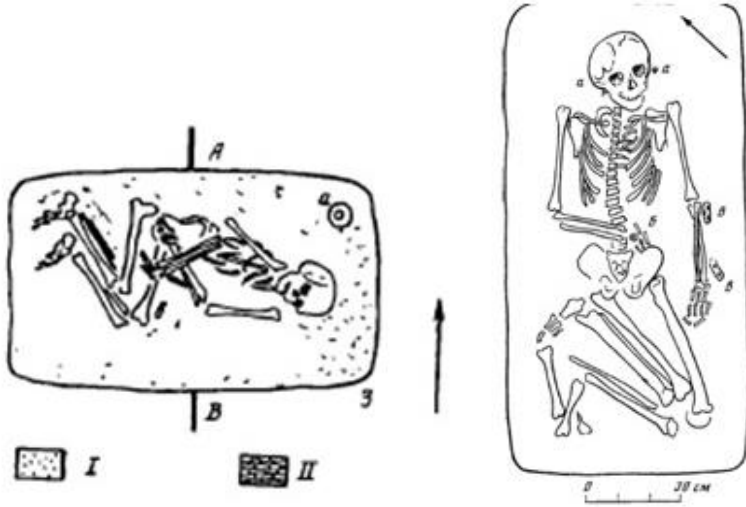




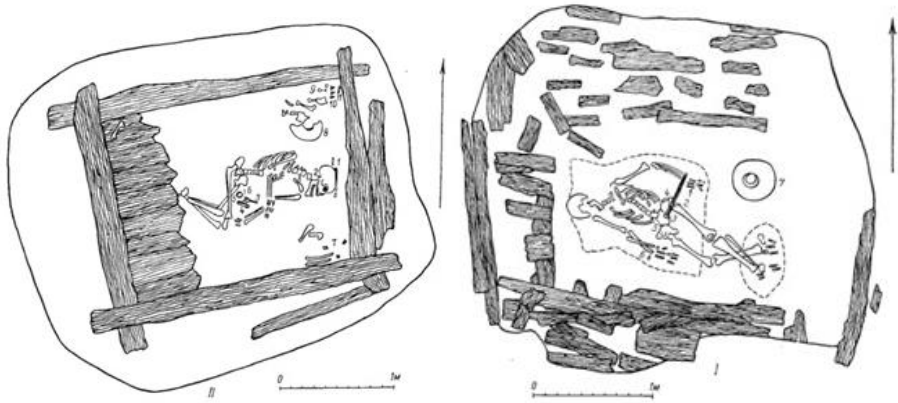
Resim 2a. Kimmer ve İskit yürüşleri



Resim 3. Kimmer mezarı



Resim 4. Çeçelievka 8. Kurgan



Resim 5. Balki Köyü yakınındaki Bisokaya Mezarlığı'ndan 5 numaralı mezarın planı



Resim 6. Nesterov mezarlığında bulunmuş kadın kafasının restavasyonu